

FORMATERVEZÉSIMINTA-OLTALOM ÚJRADIZÁJNOLVA

KOVÁCS Krisztián
megbízott oktató (PPKE JÁK)

1. Az Európai Unió formatervezésiminta-oltalom-reform és szükségessége

2022. november 28. napján tették közzé az Európai Unió designreform-csomagját, amely egy irányelvi (*design reform directive*) és egy rendeleti szintű (*design reform regulation*) javaslatot tartalmaz.

„[A reform] célja, hogy jelentős mértékben javítsa az EU-ban a formatervezésiminta-oltalomhoz való hozzáférést és annak megfizethetőségét – különösen a textilipari, a bútorigari és az elektronikai ökoszisztémák esetében –, valamint annak biztosítása, hogy a formatervezésiminta-oltalmi szabályozás hatékonyabban támogassa a digitális és zöld gazdaságra történő átállást. [...] A lajstromozási eljárások részben elavultak, és néhány esetben felesleges adminisztratív terhet jelentenek. Az új formatervezési megoldások (például az animációs formatervezési minták vagy a grafikus felhasználói felületek) oltalma nem elég világos.”¹

Nem elhanyagolható az sem, hogy részben az internet, részben a célzott programok és a képzőhelyek odafigyelése nyomán nagymértékben nőtt az alkotói tudatosság is ezen a téren. A néhány tízezer forintos bejelentési díjhoz ráadásul az utóbbi években elég komoly támogatási rendszer is kapcsolódik, így minimális annak a költsége, ha valaki le kívánja védeni az általa elkészített designt. Ezzel együtt a reform külön célkitűzéseként jelent meg, hogy a mikrovállalkozások és egyéni tervezők aktívabban legyenek jelen a jogosult oldalón és védessék le formatervezési mintáikat, s ennek

* A kézirat az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében jött létre.

¹ EURÓPAI BIZOTTSÁG: Az EU innovációs lehetőségeinek maximális kiaknázása – A szellemi tulajdonra vonatkozó cselekvési terv az EU helyreállításának és rezilienciájának támogatása érdekében. Közlemény, COM(2020) 760 final, 2020. <https://tinyurl.com/bddpbppe>

megfelelően módosult a védelem díjszerkezete. A formatervezési mintának ugyanakkor van egy lajstromozás nélküli védelmi formája is: ennél az oltalmi formánál a másolás megtörténtét kell bizonyítania a jogosultnak a védelemhez. A nem lajstromozott közösségi formatervezési mintára az első – Európai Unióban történő – nyilvánosságra hozatalától számítva három évig vonatkozik oltalom. Az oltalom ezt követően nem hosszabbítható meg.² A designreform egyik újítása, hogy kizárólagossá teszi az uniós rezsimet erre a lajstromozás nélküli oltalomra: a tagállami szabályozásokból a hasonló védelmeket ki kell vezetni.

2. Formatervezési minták egykor és ma

A formatervezési minta szabályozása közel sem újkeletű.³ A 2001. évi XLVIII. törvény kisebb vagy nagyobb változtatásokkal, de jelenleg is hatályban van. S bár nem törekszünk pusztán jogtörténeti elemzést tární az olvasó elé, érdemes szem előtt tartani azt, hogy több novelláris módosítás is kapcsolódik hozzá: az Európai Unióhoz történő csatlakozással a 2003. évi CII. törvény integrálta hazánkat az Unió formatervezési minta védelmi rendszerébe – amire a folyamatosan csökkentő nemzeti bejelentések miatt szükség is volt –,⁴ a 2007. évi XXIV. törvénnyel történő módosítás pedig az elektronikus eljárás⁵ és az új megsemmisítési szabályok bevezetése miatt lehet emlékezetes.

Ahogy egykoron Tattay Levente professzor is megjegyezte: egyes ágazatokban a szokásosnál is nagyobb a jelentősége, míg más, korábban talán szokatlan ágazatokban is – mint például az informatika – teret hódított. „A kis- és középvállalkozások számára a formatervezés különösen nagy esélyt kínál, a termék szellemesen, célszerűen, megnyerően kialakított formája számukra is megnyithatja az utat a piaci sikerhez.”⁶ Ezt később a számok is igazolták.⁷ Ahogy Csécsy György egyik tanulmányában megjegyezte, hogy maga a formatervezésiminta-oltalom sok tekintetben nehezen sorolható be a hagyományos értelemben vett iparjogvédelem körébe;⁸ azonban az ipari hasznosíthatóság annyira markánsan jelenik meg ennél az oltalmi formánál, hogy tág értelemben akkor is ide sorolható, ha egyes dogmatikai vagy praktikus megfontolások nyomán esetleg a szerzői joghoz történő közeledésről beszélhetnénk. Tény ugyanakkor, hogy

² RADNAI Anna: A lajstromozás nélküli formatervezésiminta-oltalom. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2016/3. Megjegyezzük, a lajstromozott közösségi formatervezési minta a benyújtástól számítva eredetileg öt évig érvényes, és érvényessége ötéves időszakokban legfeljebb 25 évre hosszabbítható.

³ A történeti előzményekről: ORBÁN Andrea: A formatervezési mintaoltalom története Magyarországon 1858-tól napjainkig. *Jogtudományi Közlöny*, 2006/10. 385–392.

⁴ TATTAY Levente: A szellemi alkotások európai jogharmonizációja Magyarországon (1991–2007). *Magyar Jog*, 2007/9. 518.

⁵ VEREBICS János: Elektronikus ügyintézés a Magyar Szabadalmi Hivatal eljárásában. *Gazdaság és Jog*, 2007/4. 23.

⁶ TATTAY Levente: A szellemi alkotások teljes körű újraszabályozása Magyarországon. *Iustum, Aequum, Salutare*, 2009/2. 159.

⁷ TATTAY Levente: Gondolatok az Innovatív Unió Programról. *Európai Jog*, 2014/4. 27.

⁸ CSÉCSY György: A szellemi alkotások jogának szabályozási kérdései. *Debreceni Jogi Műhely*, 2020/3–4. 31.

formatervezési minták is körülvesznek, már amikor „beülünk az autónkba vagy fel szállunk egy tömegközlekedési eszközre, számos formatervezési mintával, csak úgy mint szabadalommal és használati mintával találkozhatunk”.⁹

A szerzői jogi oltalom és a formatervezési minta közötti kapcsolat az alkalmazott művészeti alkotások esetében áll fenn, ahol az ilyen formába öntött kreatív megoldások esztétikai jellemzőkön kívül használati, műszaki és egyéb követelményeknek is megfelelnek.¹⁰ A védjegytől történő elhatárolás kapcsán 2002-ben Kovács László még a következőt írta:

„A védjegy az áru megjelölésére szolgál. Átfedés lehet a csomagolásban, a feliratozásban, grafikai jelzésekben, színekombinációkban és ábrákban, hiszen a védjegy leggyakrabban ezekből áll. A különbség: a védjegyoltalom elnyeréséhez elegendő a megkülönböztethetőség, a formatervezési minta oltalmához többletként szellemi alkotó tevékenység is szükséges.”¹¹

Nem ismeretlen az ilyen emberkép megalkotása egy jogterületen: ilyen a védjegy jog átlagos fogyasztója, a római jog gondos családapája, a régi magyar magánjog jó gazdája, a használati mintaoltalom mesterségben járatos személye.¹² A tájékozott használó egy összbenyomás alapján dönt,¹³ nem tanulmányozza a mintát sem részleteiben, sem az egyes apróbb különbségek tekintetében.¹⁴ Érdekesség, hogy bár az Európai Bíróság gyakorlata meglehetősen alaposan kimunkálta,¹⁵ a „tájékozott használó” fogalma nem került kodifikálásra, holott ennek alapvető fontossága lehetett volna az egyéni jelleg megítélése kapcsán. Érdekes párhuzam ez azzal, hogy a rendelet javaslatának 72b. cikke kifejezetten említi a lakosság szellemi tulajdonjogi kérdésekben való tájékozottságának fokozását. Azonban ezt csak a nemzeti és európai uniós ítéletek közzétételi kötelezettségével kapcsolatban szabályozza. A formatervezési minták változatos világa indokoltá tette speciális felkészültségű szakemberek alkalmazását a jogviták eldönté-

⁹ SZILÁGYI Gábor: Adok is kizárólagosságot, meg nem is, avagy a pandémia kezelésének lehetőségei a szabadalmi jog rendszerében, különös tekintettel a közegészségügyi kényszerengedély, valamint a Bolar kivétel hazai implementációjára. *Kúriai Döntések*, 2022/4. 626.

¹⁰ SÁPI Edit: Mi van a függöny mögött? – a színházi látványterv szerzői jogi védelmének egyes kérdései. In: POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Szellemi alkotások az ember szolgálatában. Professzor Dr. Tattay Levente tiszteletére szervezett emlékkonferencia tanulmánykötete*. Budapest, Pázmány Press, 2022. 196.

¹¹ KOVÁCS László: A formatervezési minta. *Céghírnök*, 2002/2. 5.

¹² GÖDÖLLE István: A fogyasztók megtévesztése a védjegyjogban. *Jogtudományi Közöny*, 2014/3. 144.

¹³ A Kúria Pfv.21.978/201/7 számú határozata szerint: „[...] a per tárgyát képező minta lajstromképét és a kifogásolt termék megjelenését a tájékozott használóra gyakorolt összbenyomás szempontjából. Formatervezési mintaoltalom esetén annak van jelentősége, hogy az adott minta milyen külső jellemzőkkel rendelkezik, milyen benyomást tesz a tájékozott használóra. Az összbenyomás megállapítása rátekin-téssel történő vizsgálatot jelent, a külső jellegzetességek elemzésén alapszik, annak megítélésénél nem műszaki precizitását, elemző jellegű vizsgálatot kell végezni.”

¹⁴ SOMSSICH Réka: Az Apple-Samsung jogviták a táblagépek területén, avagy mitől más a „tájékozott használó” Angliában vagy Németországban. *Jogtudományi Közöny*, 2014/1. 18.

¹⁵ BAKSAY-NAGY György: Modernkori problémák: dizájnvédelem a képernyőinknek. *Infokommunikáció és Jog*, 2018/2. 80.

se érdekében, mindinkább az Európai Unió által felrajzolt joggyakorlat követésével. Ahogy Csóti Tamás megjegyzi:

„A Fővárosi Törvényszék mint kijelölt európai uniós védjegy- és közösségi formatervezésiminta-oltalmi bíróság volt az első olyan rendes bírósági fórum Magyarországon, amely a felek jogvitáját európai uniós jogforrások közvetlen alkalmazásával döntötte el. Ennek egyik jellegzetes hatása, hogy a magyarországi felsőbb bíróságok döntéseire való hivatkozás háttérbe szorult, s ma már főleg az Európai Unió Bíróságának (EUB) jogértelmezései helyettesítik a korábbi BH-kat.”¹⁶

Amíg az olyan hagyományos iparjogvédelmi oltalom, mint a szabadalom a műszaki megoldást, a belsőt védi, addig a formatervezési minta a külsőt, a megjelenést, a műszaki megoldás úgynevezett csomagolását oltalmazza.¹⁷ A védelem jelenleg a termék megjelenésére vonatkozik, így nem részesülhet védelemben a nem kézzelfogható vagy a nem kellő kidolgozottságú minta. Továbbá a láthatóság követelménye miatt nem részesülhetnek védelemben a nem látható termékek: illatok, ízek és hangok.¹⁸ Sok marketinges előtt pontosan ismert a tény: egy blogbejegyzés, közösségi média poszt sikerét nem az határozza meg, hogy mennyire jó annak a tartalma, hanem hogy mennyire figyelemfelhívó annak főcíme vagy első pár mondata. A felgyorsult világban a figyelemért meg kell dolgozni: ezt teszi egy asztalos is a mives faragásával vagy az autógyárak tervezői az éppen aktuális trendek megrajzolása során.¹⁹ A sörös- vagy energiatitalos dobozok tervezői is ennek nyomán járnak el, mikor elkészült alkotásukat védelem alá helyeztetik. Jól mutatja ezt, hogy a leghétköznapibb tárgyak nevét beírva a keresőbe is alkalmanként több tucat bejegyzett formatervezésiminta-oltalommal találkozunk és még egy labdajáték kitalálásakor sem lehet biztonságban a feltaláló, hogy nem sért-e formatervezési mintát.²⁰

3. Új korlátok, újdonságok az oltalom körében

A javasolt módosítások a mintaoltalom alóli kivételek körét is bővítik. Több új kivétel megjelenése várható: a referenciális kivétel, továbbá a bírálathoz és paródiához. Ez utóbbit

¹⁶ CSÓTI Tamás: Az új polgári perrendtartás várható hatásai a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogsértési perekre. *Jogtudományi Közöny*, 2019/2. 77.

¹⁷ TATTAY Levente: A formatervezési minták – A szellemi alkotások mostohán kezelt területe. *Gazdaság és Jog*, 2013/2. 22.

¹⁸ BAKSAY-NAGY György – GRAD-GYENGE Anikó: *Design és jog: Bevezető a design védelmének lehetőségeibe*. Budapest, MMA MMKL, 2020. 25.

¹⁹ BAKSAY-NAGY György: Dizájnvédelem az autógyártásban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2017/3. 24–44.

²⁰ FEJES Fruzsina: A formatervezési mintaoltalom jelentősége felfújható labdajátékpálya tekintetében. *Sportjog*, 2021/1. 35–37.

a javaslatok a CDSM²¹ és az InfoSoc²² irányelvek által kitaposott ösvényen haladva vezetik be, feltéve, hogy ezek a cselekmények összeegyeztethetők a tisztességes kereskedelmi gyakorlattal, és nem akadályozzák indokolatlanul a formatervezési minta rendeltetésszerű hasznosítását.²³ A módosítás a paródia kivételével nehéz helyzetbe hozza a jogalkalmazót: a kivételek kapcsán szigorú értelmezést követel meg, hiszen minden egyes kivétel egy alkotó, egy jogtulajdonos tulajdonosi autonómiájába történő beavatkozás (kizárja a védelmet és az oltalom megsértésével járó szankciók alkalmazását), így az az érzésünk, hogy bármelyik irányba is indul el a joggyakorlat, nem fog tudni megfelelni a jogkeresők elvárásainak az, „aki az egyiknek szabadságharcos, a másinak terrorista” elvet követve a védelem jogosultjainak valószínűleg túl megengedő lesz (okkal, hiszen korábban ilyen kivételt nem kellett elviselniük), parodizáló személyeknek túlzottan szigorú.

A fentiekén túl a javítási záradéknak az irányelvbe való beillesztésével összhangban a javaslat a 6/2002/EK rendelet 110. cikkében jelenleg szereplő átmeneti javítási záradékot állandó rendelkezéssé alakítaná át. Erről a tanulmány későbbi részében részletesen írunk.

Az irányelv és a rendelet új tervezete továbbá elveti az általános láthatósági követelményt. Az új preambulumbekendések szerint a formatervezésiminta-oltalomhoz nem szükséges, hogy a formatervezési minta sajátosságai bármikor és bármely konkrét használati helyzetben láthatóak legyenek. Ez alól kivételt jelentenek az összetett termékek: az ilyen típusú termékek alkotóelemeinek a termék rendeltetésszerű használata során láthatónak kell lenniük a védelem megszerzéséhez. A definíció megváltozása következtében az már magába foglalja a mozgást, az átmenetet vagy a jellemzők bármilyen másfajta animációját, amelyek hozzájárulhatnak a formatervezési minták megjelenéséhez. Így kiterjed a tervezőprogramokban lévő fájlokra is az oltalmazhatóság. A láthatósági követelmény kapcsán kiemelendő, hogy a jövőben a formatervezésiminta-oltalom kizárólag azon külső jellegzetességekre vonatkozik, amelyek a lajstromozásra irányuló bejelentésben látható módon szerepelnek és amelyek a minta közzététele vagy a mintaoltalmi iratokba való betekintés útján a nyilvánosság számára is elérhetők.

Kérdéses általánosságban az ilyen lehetőségek, jogosultságok tényleges gyakorolhatósága: bár a javaslatok célul tűzik ki a felhasználói kör bővítését elsősorban a kkv.-k és az egyéni vállalkozók bevonásával, nem szabad elfelejteni, hogy részben pont a formatervezési minták páratlan ötletgazdagsága nyomán rendkívül nehezen kereshető adatbázisok jöttek és jönnek létre. Pontosan úgy, mint a térbeli és más védjegyek esetében; igen nehéz egy absztrakt ötlet lenyomatát megtalálni az adatbázisokban, így hiába nyilvánosak, a tényleges hasznosíthatóságuk a jogsértések elkerülése terén legalábbis megkérdőjelezhető.

²¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.

²² Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló, 2001. május 22.-i, 2001/29/EK parlamenti és tanácsi irányelv

²³ Ehhez kapcsolódóan részletesen: UJHELYI Dávid: *A paródiakivétel szükségessége és lehetséges keretrendszere a hazai szerzői jogban*. Budapest, Ludovika, 2021.

3.1. A formatervezési minta módosíthatósága

Érdekes kettősség jön létre a formatervezési minták lajstromozása kapcsán. Az irányelv tervezetének 3. cikke a következőt mondja ki a lajstromozás nélküli formatervezési minták kapcsán:

„A jelenlegi irányelv lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy lajstromozás nélkül is biztosítsanak formatervezésiminta-oltalmat A javaslat szerint ezt a mérlegelési jogkört meg kell szüntetni azáltal, hogy a formatervezésiminta-oltalmat kizárólag a lajstromozott oltalomra korlátozzák. A lajstromozás nélküli uniós formatervezési minta formájában megvalósuló egységes oltalom rendelkezésre áll, így ténylegesen nincs szükség párhuzamos (potenciálisan eltérő) lajstromozás nélküli oltalomra.”

Csak úgy, mint a – tipikusan ábrás – védjegyeknél, előfordul, hogy az oltalom jogosultja a védett tartalomtól eltérően használja azt.²⁴ Abban azonban egyértelmű az iparjogvédelmi szabályozás, hogy kiinduló alapként tekintünk arra, hogy az iparjogvédelmi oltalom a lajstromozáskor²⁵ és az ott megjelölt tartalomra keletkezik. A formatervezési mintánál ráadásul még egy kiegészítő szabály is létezik a magyar jogszabályban: a mintákat akkor is azonosnak kell tekinteni, ha azok csupán lényegtelen részletekben különböznek.²⁶ Ezért is tűnik első látásra meglepőnek a rendelet azon szabálya, mely szerint a bejelentő lényegtelen részletekben bármikor módosíthatja a bejelentett uniós formatervezési minta ábrázolását.

A szabály azért tűnik első látásra megkérdőjelezhetőnek, mert egyrészt: a lényegtelen módosítással érintett minta enélkül is oltalom alatt áll. Másrészt pedig ellentmond annak a szabálynak, hogy az oltalmazhatóság feltételeinek a lajstromozáskor kell fennállnia és akkortól is keletkeztet az oltalom védelmet. A rendelet tervezete nem korlátozza továbbá a módosítások számosságát: egymás után több, lényegtelen részletekben történő módosítás is elfogadható.

Mi a helyzet olyan esetben, ha a lényegtelen módosítások sora – kumulálódása – következtében egy az eredeti formatervezési mintától gyökeresen eltérő mintaoltalom jön létre?

Mihez képest nézzük a lényegtelen eltérést? Mindig a soron következő (tehát a legutolsó) mintától vagy figyelemmel kell lenni az eredeti formatervezési mintára is? Mit jelenthet ilyenkor az újdonság követelménye?²⁷ A szöveg grammatikai értelmezése azt mondja, hogy az eredetihez képest kell(ene) nézni a lényegtelen részleteket. A tervezet

²⁴ Pl. a 1031434 lajstromszámú nemzetközi védjegy jogosultja a termékein az amúgy kék színű ábrás védjegyet rendszerint kék szín nélkül, a kapcsolódó ikon nélkül, s gyakorlatilag szövédjegyként használta. A szín elhagyásának oka az volt, hogy a műanyag-fröccsöntött termékeken a felíratot könnyen el tudta helyezni úgy, hogy az anyag tartalmazta a fröccsöntés után, a kék szín használatához azonban további – festő – műveletre és festékre is szükség lett volna.

²⁵ Irányelv-tervezet 10. cikk.

²⁶ POGÁCSÁS Anett – UJHELYI Dávid: *Szellemi alkotások joga*. Budapest, Pázmány Press, 2022. 241.

²⁷ BAKSAY-NAGY (2018) i. m. 81–84.

angol szövegezése szerint: „The applicant may at any time amend the representation of the EU design applied for in immaterial details.”

Az angol szöveg kifejezetten a benyújtáshoz kapcsolódó kifejezést használt, nem pedig az *existing* vagy más hasonló kifejezést, amelyből a mindenkori ábrázolásra lehetne következtetni. Kérdéses ugyanakkor ennek a jogosultságnak a gyakorlati alkalmazhatósága: a hatóságnak a változtatási kérelmet jogában állhat elutasítani több okból is. Az egyik ok, hogy a módosított ábrázolás valójában nem lényegtelen részletre vonatkozik (amely megint csak egyéni mérlegelés kérdése). Egy ilyen elutasítást követően pedig az ábrázolás megfelelőségével kapcsolatosan merülhetnek fel kételyek – hiszen ennek az elutasítási oknak az analógiáján egy újabb oltalmi kérelem nyújtható be az elutasított ábrázolásra, hiszen az lényegesen különbözik már meglévő formatervezési mintától.

Természetesen érthető a jogosultak azon igénye, hogy a tényleges használatnak megfelelő ábrázolásra rendelkezzenek oltalommal, ugyanakkor a dogmatikai megfontolásokat nem lenne célszerű feláldozni a praktikum oltárán, továbbá pont a kizáró jellegre tekintettel elvárható a jogalkotó és a jogalkalmazó részéről is a lajstromozásban megjelenő magasabb fokú jogosulti tudatosság. A módosíthatóság felveti azt a problémát, hogy mennyiben léphet fel a jogosult a módosított oltalom által olyan személyekkel szemben, akik az eredeti mintaoltalmat még nem, de a módosítással érintettet már akár megsérthették? Tovább gondolva a problémát: mit tud tenni a jogalkotó vagy a jogalkalmazó, ha a módosítások pont az ilyen jellegű fellépések lehetőségét kívánják megteremteni? Aligha adható ezekre a kérdésekre ma megalapozott válasz, ugyanakkor érzékelhető, hogy a módosítás lehetőségének megteremtésével keletkezett egy olyan potenciális probléma-halmaz, amelyet csak a jogalkalmazás fog tudni megoldani.

3.2. A pótalkatrészek problémaköre

Igen vitatott területe a formatervezési mintáknak a gépjármű pótalkatrészek területe. A gépjárműgyártók és kereskedők a visszaeső kereslet mellett próbálnak a másodlagos (javítás, szervíz és pótalkatrészek) piacokon szert tenni profitra. Nem egyedüli taktika ez: ismertek a kapszulás kávéfőzőt gyártók azon kampányai is, amikor ingyen vagy szinte ingyen adják magát a gépet, mert a valódi profit a kávékapszulákban van; s a gép eladásával gyakorlatilag vevőt vásárolnak maguknak. A gép bekerülési ára pedig tekinthető marketing költségnek.

A gyártóknak kétségtelenül fűződik mind gazdasági, mind jogi érdekük ahhoz, hogy az általuk forgalmazott gépjárművekhez megfelelő alkatrészeket használjanak. Nagyon rossz reklám ugyanis minden autómárkának egy elálló karosszériadarab, egy nem tökéletesen passzoló műanyag vagy egy gyenge minőségű rögzítés. A vita korábban elsődlegesen a látható, úgynevezett *must match* alkatrészekre összpontosult, mint a sárhányó, motorháztető, lökhárító, ajtók, hűtőrács, szélvédők, ablakok, fényszórók és a világítás más elemei.²⁸ A 3d nyomtatás terjedésével azonban az egyéb alkatrészekből is

²⁸ Stefan BECHTOLD: A „közgazdaságiasabb megközelítés” a szellemi tulajdonra vonatkozó európai jogban. *Jogtudományi Közöny*, 2010/10. 517.

lehetővé vált pótalkatrészt készíteni. Egészen konkrét példával szemléltetve: egy VW konszernbe tartozó új multikormány ára több százezer forint. A multikormányon lévő gombsor ára valamivel kevesebb, mint százezer forint. A konszernen belüli alkatrész-ellátás annyit tesz lehetővé, hogy amennyiben a multikormány tekerőgombja elreped (ez időnként előfordul ennél a konszernnél is), úgy nem a teljes kormányt, hanem csak a gombsort kell cserélni. Ami azonban munkadíjjal együtt még mindig százezer forintos tétel. Az interneten azonban több cég gyárt kifejezetten ezekbe a kormányokba való tekerőgombokat, ezer forint alatti összegért. A választás tehát már nem abban áll, hogy a gyár által felkínált lehetőségek közül a többszázszoros vagy a százszoros megoldást választja a vásárló: a külső szereplők igen rugalmasan tudnak reagálni a piaci igényekre és megoldani a gyári árak töredékéből a gyártást.

S ez nyilvánvalóan sérti is a gyárak érdekeit. Az 1998-as formatervezési minta irányelv a pótalkatrészekre vonatkozó problémákat még nem rendezte. Kétségtelenül nehéz rendezni ugyanis egy olyan védelmet, ami elsődlegesen a gépjárművek másodlagos piacát érinti (hiszen az vitán felül áll, hogy a konkrét gépjármű formája, mint egész védelmet kell élvezzen az utánzással szemben) olyan módon, hogy az mind a felhasználók, mind a gyártók érdekei között megfelelően egyensúlyozzon. A 2004-es designreform javaslat úgy fogalmazott, hogy a pótalkatrészek nem élveznek formatervezésiminta-oltalmat, ha javításra használják őket.²⁹

Az évek folyamán több alkatrész- és pótalkatrész gyártó tesztelte a pótalkatrész-kivétel kereteit. A C-397/16. és C-435/16. sz. egyesített ügyekben az Európai Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a javítási záradék csak a szó hagyományos értelmében vett javítás fogalmára korlátozódik: mikor az eredeti állapotot kívánják helyreállítani egy formában és színben azonos másik alkatrésszel. Az ügy alperese, az Acacia Srl. alumínium felniket gyártott, többek között Audi és Porsche személygépkocsikhoz. A felniken minden alkalommal elhelyezte a NOT OEM feliratot, ami azt jelöli, hogy nem gyári alkatrészről van szó. A cég tehát meglehetősen törekedett arra, hogy felhívja a figyelmet a védelem alóli mentességre. Az a gyakran felmerülő probléma tehát az ügy tényállásából hiányzott, hogy a külső megjelenésben történő egyezés miképpen érinti a kapcsolódó védjegyek használatát. Ahogy arra több szerző rámutat, a formatervezésiminta-oltalom szabályozása nyilvánvalóan – a szabályozás tárgya miatt – nem ronthat le egyéb jogosultságokat.³⁰ Nyilvánvaló ellenvetésként fo-

²⁹ A formatervezési minták oltalmáról szóló irányelv 14. cikkének (1) bekezdése abban a formában, ahogyan az irányelvre vonatkozó javaslatban szerepelt. FALUDI Gábor: A szerzői jog és az iparjogvédelem belső korlátjai. *Jogtudományi Közlöny*, 2006/7–8. művében még így írt erről a lap 286. oldalán: „A közösségi formatervezési mintaoltalmi jog már tartalmazza azt a korlátozást, amely szerint az összetett termékek önmagában is mintaoltalom alatt álló részeinek pótlására szolgáló alkatrészekre nem terjed ki a mintaoltalom hatálya. A formatervezési mintaoltalom körében ugyanis azok a részek is terméknek minősülnek, amelyeket valamely összetett termékben való összeállításra szántak. E korlátozással megnyílik a kívülről is látható alkatrészek piaca az utángyártó versenytársak előtt, kivéve azokat az alkatrészeket, amelyek az előállító védjegyét hordozzák (pl. gépkocsi díszlámpája, csomagtartó, illetve motorház fedele). E körben is létezik természetesen utángyártói piac, de a védjegyet nem hordozó alkatrészek a fogyasztói értéktétel alapján nem teljes értékű helyettesítő termékek.”

³⁰ VIDA Sándor: Az alkatrészgyártó védjegyhasználatát – Ford díszlámpák. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2016/3. 135.

galmazódhat meg ugyanakkor, hogy mennyire felel meg az eredeti állapot helyreállításának az a – példánál maradva – gépjárműalkatrész, ami a márkák egyik legjellemzőbb megjelenési formáját, a védjegyzett logót nem engedi megjeleníteni az utángyártott alkatrészen.³¹ Az ügy kétségtelenül nem rendezhető sem a jogalkalmazás, sem pedig a formatervezésiminta-oltalmi rezsim keretei között: az egyes területet érintő jogszabályok közelítése szükséges e téren. Nem lenne példa nélküli, minthogy a paródia-kivétel is begyűrűzött már több olyan jogi aktusba – többek között a formatervezési minta megújuló szabályai közé is – ahol korábban nem volt megtalálható; ugyanez a jelenség megtörténhet a pótalkatrész kivétellel is. Kíváncos is lenne, ha ennek rendezése jogszabályi szinten történne meg, mert jelenleg kissé légüres térben lebeg az a gondolat, hogy bár gyárthatna valaki, de...

Az ismertetett ügy tényállására visszatérve: az Audi Olaszországban, míg a Porsche Németországban perelte be az Acacia nevű céget, az ügyek pedig előzetes döntéshozatali kérelemként érkeztek az Európai Bíróságra. Az ügy érdekességét – többek között – éppen az adta, hogy a gépjárművek egyik legkönnyebben cserélhető, döntően funkcionális alkotórészét érintette. Ahol – megjegyezzük – egyébként pont az eredetitől történő eltérésben van igazán piaci verseny: a felni megvásárlásával egy vásárló a jármű értékéhez mérten csekély ráfordítással egyedibbé teheti a járművet, mint a méreteként rendelkezésre álló 3-4 típusú felnigarnitúra megválasztásával.

A Bíróság az ügyben nem vizsgálta a tulajdonképpeni javítás fogalmát – amellet, hogy értelmezte a gyártó és értékesítő gondossági kötelezettségét ebben a körben –, így nem derült ki, hogy a padkázás, fékpor okozta lerakódások, centrírozás (nagyobb mértékű) szükségessége, az anyag előregedése már megalapozza-e a javítás – illetve felnik esetében tipikusan csere – kivétel alá vonását?

A rendelet javaslatának 16. preambulumbekzdése szinte egy az egyben az Acacia-döntés lenyomata:

„A(z) (EU) [xxx] irányelv harmonizálja az oltalomban részesülő formatervezési minták valamely összetett termék eredeti megjelenésének helyreállítására irányuló javítás céljából történő felhasználására vonatkozó tagállami jogszabályokat az olyan esetekben, amikor a termék, amelyben a minta megtestesül, illetve amelyre a mintát alkalmazzák, olyan összetett termék alkotóelemét képezi, amelynek megjelenésétől az oltalomban részesülő formatervezési minta

³¹ A Ford Motor Company és a Wheeltrims srl. között zajló C-500/14. számú előzetes döntéshozatali eljárásban az Európai Bíróság arra adott választ, hogy az acélfelnikre rakott díszlárcsákon elhelyezhető-e a Ford jellegzetes védjegye, tekintettel arra, hogy a Ford maga minden acélfelni díszlárcsán elhelyezi azt, így a 100%-os helyreállításnak a védjegy is része lehet. Érdekesség, hogy az ügyben a kérdést előterjesztő bíróság leírta, hogy az olasz gyakorlat szerint a javítási záradékot úgy értelmezik, hogy a kivétel arra irányul, hogy lehetővé tegye a pótalkatrészgyártók számára azt, hogy azonos feltételek mellett működhessenek a piacon az eredeti alkatrészek gyártóival, az utóbbiak által érvényesíteni kívánt oltalom jellegétől függetlenül, lehetővé téve a pótalkatrészgyártók számára, hogy az eredeti alkatrészeket azok minden egyes – akár funkcionális, akár esztétikai – jellemzőjével együtt reprodukálni tudják. Az előzetes döntéshozatali eljárásban az Európai Bíróság úgy foglalt állást, hogy a javítási záradék kizárólag a formatervezési mintaoltalomhoz kapcsolódó védelem alól mentesíti a gyártót, az ipari tulajdon egyéb jogi formáit – különösen valamely lajstromozott védjegyet – illetően nem.

függ. [...] Ezen túlmenően az (EU) [XXX] irányelvbe beillesztett javítási záradékkal való összhang érdekében, valamint annak garantálása céljából, hogy a formatervezésiminta-oltalom hatályának korlátozása csak azt kívánja megakadályozni, hogy a formatervezési minta jogosultjai tényleges termékmonopóliumra tegyenek szert, a 6/2002/EK rendeletben foglalt javítási záradék alkalmazását kifejezetten az összetett termék azon alkatrészeire kell korlátozni, amelyeknek megjelenésétől az oltalom alatt álló formatervezési minta függ. Ezen túlmenően annak biztosítása érdekében, hogy a fogyasztók ne lehessenek megtévesztve, hanem megalapozott döntés alapján választhassanak a javításhoz használható konkurens termékek között, a jogszabályban azt is egyértelművé kell tenni, hogy az alkatrész gyártója vagy eladója nem hivatkozhat a javítási záradéokra, ha nem tájékoztatta megfelelően a fogyasztókat az összetett termék javítására szánt termék származásáról.”

Álláspontunk szerint a 3D nyomtatás elterjedésével egyre inkább a belső tér elemeinek cseréje fog a középpontba kerülni a joggyakorlatban, részint a külső részekre vonatkozó joggyakorlat kifejeződése, részint a széles körben hozzáférhető, erre alkalmas technológia terjedése miatt. Ezzel összhangban a módosítás indokolása is külön foglalkozik a 3D nyomtatási technológiák által okozott kihívásokkal. Az ilyen módon javítandó alkatrészeknél természetesen továbbra is feltétel, hogy azoknak a rendeltetészerű használat során láthatónak kell lenniük; láthatóság hiányában ugyanis az általános szabályok szerint engedélyköteles a termékek gyártása.³² Arra is számíthatunk, hogy folytatódik a konkuráló oltalmakkal – szerzői jog, formatervezési minta, védjegy –³³ kapcsolatos közeledés a joggyakorlatban. Nem példánélküli ugyanis, hogy segítségül hívják a párhuzamos oltalmakat, akár annak érdekében, hogy minél több eljárással kelljen szembenéznie a jogsértőnek,³⁴ így a jogérvényesítés lehetőségével és ennek költségvonzatával a jogsértés elismerésére kényszerítsék. A más jogági szabályok, így különösen a versenyjogi szabályok is hatékony védelmet biztosíthatnak: a tisztességtelen paci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló törvény lehetővé teszi a fellépést azzal szemben, aki az áruját olyan külső megjelenéssel látja el, amiről a piaci versenytársat vagy annak áruját szokták felismerni. A büntetőjog is óvja továbbá az alkotó formatervezési mintáját.³⁵ Bár maga a büntetőjogi tényállás úgynevezett alternatív bűncselekmény, azaz csak akkor állapítható meg, ha más bűncselekmény nem valósul meg. Amennyiben tehát a versenytárs utánzása egy másik bűncselekmény eszközcsselekménye, úgy a másik bűncselekmény alapján fogja meghozni a büntetőbíróság az ítéletet.

³² BAKSAY-NAGY – GRAD-GYENGE i. m. 71.

³³ BEZZEGH Tibor: Egyes formatervezési mintaoltalmi alapfogalmak a joggyakorlat alapján. *Debreceni Jogi Műhely*, 2008/4. 65–66.

³⁴ PETKÓ Mihály: A formatervezési minták párhuzamos oltalma. *Debreceni Jogi Műhely*, 2010/1. 9–13.

³⁵ A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 385. §, 388. § és 419. § megsértése merülhet fel elsősorban.

Megjegyezzük, természetesen a halmozódás elve csak akkor tud érvényesülni, ha az alkotás külön-külön is kielégíti mindegyik releváns oltalmi forma követelményeit: azaz egy szerzői jogi védelem eső alá is tartozó formatervezésiminta-oltalomnak nemcsak az egyéni és új mércéjének, hanem az egyéni és eredeti jelleg³⁶ mércéjének is meg kell felelnie. Ez utóbbi érdekes problémát vet fel a kötelező megsemmisítési okok változásával, mivel például ha a formatervezési minta egy szerzői jogi védelem alatt álló mű jogosulatlan felhasználását jelenti, úgy a korábbi mérlegelést engedő megsemmisítési ok helyett ez már kötelező lesz, így e tekintetben is visszaszorul a mérlegelés lehetősége.

Nem szabad elfelejteni, hogy a különböző oltalmi formák más és más célt szolgálhatnak, így halmozásuk vagy halmozódásuk nem szükségszerűen öncélú. Csécsy György nagyon találóan írja le ezt a jelenséget, amit akár egy jó bor érzésének folyamatához is lehetne hasonlítani, amely mássá teszi az adott nedűt egy szintén alkoholt tartalmazó, de nem úgy nemesedő italhoz képest: „A védjegy – ellentétben a találmányokkal és a formatervezési mintákkal – az idő múlásával erkölcsileg nem amortizálódik, hanem a régi, jóhírű védjegy értéke, hitele az idő előrehaladtával növekszik, sőt az innovációs változások forgatagában a konstans védjegyek és más árujelzők képviselhetik a stabil orientációs pontokat, a vállalkozás piaci kontinuitását.”³⁷

3.3. Amire nem kaptunk választ

Ma már lehet, hogy azt mondjuk, hogy a formatervezési minták kapcsán a legnagyobb kihívást a mesterséges intelligencia, az öntanuló- és más algoritmusok tartogatják. Csak azért tudjuk ezt mondani, mert nem látjuk előre, mi lesz akár egy év múlva: az AI, a ChatGPT-nek és más algoritmusoknak köszönhetően fél év alatt tarolta le a világot. A legújabb hírek szerint az algoritmust már tudják olyan célra használni, hogy a jelentkezők közül kiszűrjék az idős vagy más attribútummal rendelkező jelentkezőket. Ezt nem mint vádat olvassuk, hanem már bírósági verdikt támasztja alá. 2023 júliusában egy energiaital-gyártó piacra dobta az első olyan termékét, amelynek receptjét már mesterséges intelligencia állította össze és – bár ízlésről nem vitatkozunk – a jelen tanulmány szerzője szerint egyébként jó íze van. A formatervezésiminta-oltalmat nem az ábrázolás megszületéséhez vezető folyamat, hanem a lajstromozni kért produktum keletkezteti. Ha az algoritmus azt a feladatot kapja, hogy készítsen száz különböző lámpaformát, akkor akár percekben belül elkészül vele. Minőségileg alakulhat át az alkotás folyamata: nem véletlen, hogy az írók szakszervezete az AI szabályozását követeli a saját munkájuk tekintetében. Bár szövegalkotásnál több algoritmusról is állítják, hogy felismeri a mesterséges intelligencia által generált szöveget, egyrésről bizonyított tény, hogy nagy arányban hibáznak ezek az algoritmusok: több esetben klasszikus költők és írók műveire mondták rá, hogy azokat mesterséges intelligencia írta. Másrésről azt nyilvánvalóan lehetetlen megtiltani, hogy a mesterséges intelligencia az öt-

³⁶ Péter MEZEI – Gergely BÉKÉS – Anett POGÁCSÁS: The Concept of Originality in Hungarian Copyright Law. In: Indranath GUPTA (ed.): *Handbook on Originality in Copyright: Cases and Materials*. Szingapúr, Springer Nature Singapore, 2023. 1–24.

³⁷ CSÉCSY György: Az iparjogvédelem heterogenitása. *Debreceni Jogi Műhely*, 2018/3–4. 4.

letet adja: akár száz vagy ezer tetszetős forma generálásával, melyek közül a legjobbat tudja kiválasztani az alkotó a tényleges (tovább)tervezéshez, az alkotómunkához.

Az AI adta kihívásokra, az NFT (*non-fungible token*) szabályozására nincsenek rendelkezések a reform szabályai között. Azt majd az idő dönti el, hogy ezekkel a problémakörökkel kapcsolatos aggodalmunk alaptalan volt-e vagy pedig úgy tekintünk vissza a reformra, mint az első világegést követő árkok készítői a védvonalra, amely felett folyamatosan zúgtak el a repülők. Ha nem is ilyen drámai a helyzet, egy másik koncepcionális kérdés is felmerült a reform kapcsán: jelent-e bármiféle legitimitációt a lajstromozott oltalmak darabszáma? A javaslatok kétségtelenül bírnak azzal a potenciállal, hogy megnöveljék a formatervezési mintákhoz kapcsolódó lajstromozási kedvet. Az eljárás díjai újra strukturálásra kerülnek, keresetebbé válnak a döntések, a lajstromozás nélküli védelemnél az uniós védelem kizárólagos lesz. A minta változtatóságával a rugalmasság is fokozódik.

4. A lajstromban nem található minták problémája

A formatervezésiminta-oltalomnál a felkészült alkotók elsősorban a lajstromozás segítségével tudják a saját alkotásuk védelmét biztosítani, de bizonyos korlátozásokkal a lajstromozás nélküli formatervezési minta is védelem alatt állhat. Kulcskérdés – és a legtöbb vita forrása – a minta közzététele. Ha ugyanis az EU-n belül érdekelt szakmai körök tudomást szereznek a minta létezéséről, úgy az közzétett mintának számít. Ennek joghatása kettős: a közzététellel közösségi formatervezésiminta-oltalom keletkezik, de megszűnhet az újdonság attribútuma, amennyiben nem jelentik be a közzétételtől számított 12 hónapon belül. A legtöbb ilyen probléma idővel merül fel, amikor egy minta elterjed, ezért az esetek nagyobb részében már kicsúsznak a 12 hónapos bejelentési időből, s a mintával kapcsolatosan már csak a korlátozott, nem-lajstromozott rezsím adta védelem áll rendelkezésre. Jogvita esetén az Európai Unión belül történt közzététellel tényét és annak idejét a jogosultnak kell bizonyítania (hiszen nemleges bizonyításra nyilván nem kötelezhető senki és nem is lenne értelme a védelmi idő szempontjából), továbbá azt is, hogy a formatervezési minta tulajdonságainak megfelel, arról az Európai Unión belül működő szakmai körök tudomást szerezhettek, s azt is, hogy a vélelmezett jogsértő lemásolta az oltalommal rendelkező formatervezési mintát. Ehhez képest mind a bizonyítás, mind a jogsértéssel szembeni fellépés szempontjából kedvezőbb a lajstromozott minta jogosultjának helyzete.

Kérdésként merül fel, hogy milyen védelmi hatást lehet tulajdonítani egy nem ismert formatervezési mintának? Szót kell ejtenünk a közzététel elhalasztásáról is, amelyet a rendelet tervezetének 50. cikke szabályoz. Eszerint a benyújtástól vagy elsőbbség időpontjától számított 30 hónapra kérheti a bejelentő a minta közzétételének elhalasztását. Erre főként nagyobb infrastrukturális igényű termékfejlesztés esetén lehet szükség a jogosulti érdekek védelme érdekében, amennyiben jelentős idő telik el egy formatervezési minta létrehozatala és annak tényleges hasznosítása között vagy más okból indokolt a halasztás. A halasztással kapcsolatosan azonban a leginkább megalapozott aggály, hogy nehéz a formatervezési mintára tekintettel lenni – s így elkerülni annak bitorlását – ha nem lehet tudni, hogy ilyen minta létezik. Hiszen az 50. cikk szerint:

„sem a formatervezési minta ábrázolása, sem pedig a bejelentés ügyiratai nem tehetők a nyilvánosság számára hozzáférhetővé.”

5. Konklúzió

Mindig is nehéz volt és nehéz is lesz egy hatályba nem lépett, ténylegesen nem alkalmazott, jó eséllyel még módosuló szabályanyag felett értékítéletet mondani. Még Zlinszky János, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar alapító dékánjának gondolatai is felhívhatók: aki fiatalon sokat publikál, később sokat pironkodik. A szabályozás vagy a kapcsolódó jogalkotás vagy jogalkalmazás megfelelősége vagy nem megfelelősége kapcsán – kontextusba helyezve a reformot – talán nem túlzás azt mondani, hogy a reform kissé megkésett: a COVID és más nehézségek miatt a folyamat addig húzódott, míg egy olyan gyorsan változó világba kellene stabil alapot hozni a formatervezésiminta-oltalmak kapcsán, amikor fél éven belül is alapvető változások következnek be egy területen. Korábban talán azt mondtuk volna, hogy a 3D nyomtatás elterjedése és az ezzel kapcsolatos könnyű reprodukció adja majd az egyik legnagyobb nehézséget. De könnyen meglehet, hogy a mesterséges intelligencia alapjaiban forgatja fel az oltalmak számát, minőségét és mennyiségét. Láthatjuk, hogy a különböző képgeneráló algoritmusok milyen páratlan – nevezzük így – kreativitással alkotják az újabb és újabb műveket: valószínűleg már az alkotóik is pontosan tisztában vannak azzal, hogy lámpát, bőrtáskát és autót is ugyanilyen részletgazdag módon tudnak tervezni.

Ismert olyan nézet, mely szerint a mennyiség egy idő után átcsap minőségbe, de továbbra is adott a kérdés, hogy miféle gazdasági potenciál rejtőzhet a jelenleg ki nem aknázott formatervezésiminta-oltalmakban. Reálisan nézve a törekvéseket – következtenve a releváns preambulumbekezdésekből – a jogalkotó lejjebb kívánja vinni azt a szintet vagy határt, amikor egy alkotó már elgondolkozik a formatervezési mintájának levédetésén. Rövid távon ugyanis egy reformtól nem várható a szóba jöhető, potenciálisan oltalmazható formatervezési minták megjelenése. Az Európai Unión belül létrehozott mintáknál ugyanakkor eddig is és ezt követően is rendelkezésre áll a lajstromozás nélküli védelem. A lajstromozott védelmek kapcsán így csak akkor várható érdemi áttörés, ha akár külső, akár belső körülmények hatására az alkotók nagyobb arányban hajlandók áldozni az alkotásaik levédetésére. Ennek jó kezdőlépése lehet a reform, de önmagában kevés. Az alkotói tudatosság ugyanakkor véleményünk szerint mindenféleképpen megtérül, s ez nem is szükségszerűen korrelál a lajstromozási kérelmek számával: egy ideális helyzetben az is tudatos döntés eredménye, ha az alkotó úgy dönt, hogy nem lajstromoztatja alkotását. Eddig lenne kíváncsú eljutni, hogy egyáltalán köztudatban legyen az alkotók részéről az oltalom lehetősége. Az igazi kérdések a gyakorlati érdekérvényesítéssel kapcsolatosan csak ezt követően merülnek majd fel.

